

**MİLLÎ MÜCADELE’NİN SONLARINA DOĞRU İŞBİRLİKÇİ İKİ
ÖRGÜT: ANADOLULULAR CEMİYETİ VE ANADOLU-OSMANLI
İHTİLAL KOMİTESİ**

**TWO COOPERATIONIST ORGANIZATIONS AT THE END OF
THE NATIONAL STRUGGLE: ANATOLIAN ASSOCIATION AND
ANATOLIAN-OTTOMAN COMMITTEE**

Arş. Gör. Asaf ÖZKAN*

Giriş

Mondros Mütarekesi’nden sonra başlayan işgal sürecinde İngiltere’nin desteği ile 15 Mayıs 1919’da İzmir’i işgal eden Yunanistan; artık bu bölgeyi kendi topraklarına katmayı düşünüyordu. Yunanistan, yerli Rumları da yanına alarak, Sevr Antlaşması’nın kendisine pay olarak verdiği 16.000 km²’lik sahayı Sakarya Savaşı’na kadar yaklaşık 100.000 km²’ye çıkarmıştı. Ancak Sakarya Savaşı’nın kaybedilmesi hem Yunanistan’ı hem de Yunan işgallerine yardım eden Osmanlı vatandaşı yerli Rumları tedirgin etmeye başlamıştı. Bu nedenle Yunanistan ve yerli Rumlar için bu tarihten itibaren amaç, işgal ettikleri toprakları bir şekilde elde tutmaktan ibaretti. Fakat bu amacın nasıl gerçekleştirileceği konusunda İngiltere ve Yunanistan arasında bir fikir birliği yoktu. İngilizler, İzmir için özerklik teklif ederken, Yunanistan işgal ettiği toprakların tamamını kapsayacak askerî veya sivil bir hükümetin kurulması taraftarıydı¹.

Yunanistan bu arada Türkiye’de Rumlar ve gayr-i Müslimler dışında kalan Türk ve Müslümanlardan da işbirliği yapabileceği kesimlerle ilişki kurmaya çalışıyordu. Çünkü bu dönemde, başta İstanbul olmak üzere, Anadolu’nun birçok bölgesinde Ankara Hükümeti’nin güçlenerek ülkedeki tek söz sahibi haline gelmesinden memnun olmayan Millî Mücadele’ye muhalif gruplar mevcuttu. Örneğin 24 Ekim 1921’de İzmir’de kurulan “*Şark-ı Karîb Çerkezleri Temin-i*

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

¹ Fahamettin Yılmaz, Vilâyat-ı Müstahlâsa, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 1990, s.5.

Hukuk Cemiyeti" (Yakın Doğu Çerkezlerinin Haklarını Sağlama Derneği), Yunan ordusunun koruyuculuğu altında bir Çerkez Kongresi düzenlemişti. Kongre sonunda yayınlanan beyanname'de; Çerkezlerin Osmanlı yönetimi altında çekmiş oldukları sıkıntılardan ve İttihatçıların Türkleştirme faaliyetlerinden bahsedildikten sonra; Çerkezlerin, Mustafa Kemal ve Millî Mücadele'ye zorla katıldıkları ancak şimdi pişman oldukları iddia ediliyordu. Bu nedenle Cemiyet; kendisine bağlı Çerkezlerin "*hayatî ve millî*" çıkarlarına uygun bulunduğu "*Yüce Yunan Hükümeti*"nin ordusuna katılmayı kararlaştırmıştı².

Yunanistan'ın kendi işgali altında bulunan İzmir'de böylesi bir kongrenin toplanmasına izin vermesine bakılırsa, Batı Anadolu'da Çerkez grupların yaşadıkları bölgelerde kendi koruyuculuğu altında muhtar bir yönetimin kurulmasını şimdilik kabul ediyor olsa gerekir³.

1) ANADOLULULAR CEMİYETİ

Yunan işgali altındaki Batı Anadolu toprakları hakkındaki hesap sadece bunlardan ibaret değildi. 1921 yılında İstanbul'da kurulmuş olan "*Anadolular Cemiyeti*" de işgal altındaki Batı Anadolu'nun Ankara Hükümeti'nin eline geçmesini istemiyordu. Cemiyet hakkında ilk bilgiler Tarık Zafer Tunaya'nın eserinde verilmiştir. Cemiyet, kurulduktan sonra Dahiliye Nezareti'ne başvurarak resmi ruhsat istemiş ancak yapılan Meclis-i Vükelâ toplantısında "*Anadolulular Cemiyeti*" adının "*Memâlik-i Osmaniye'den bir kıta-i mühimme ahalisinin aksâm-ı saireden tefrikini mutazammın*" olduğu ve Cemiyet'e ait Nizamname'nin ikinci ve üçüncü maddelerinin Hükümet'in işlerine müdahale olarak değerlendirildiği için resmi izin verilmemişti. Meclis-i Vükelâ Kararına göre; Cemiyetin kurucuları, Sivas eşrafından Halit Bey ve arkadaşlarıydı. Daha sonra Nizamnamesi'nde bazı tadilat yapan Cemiyet, tekrar Hükümet'e başvurmuş ancak aynı gerekçelerle reddedilmişti. İkinci başvuru için ret cevabının verildiği tarih 20 Ağustos 1921'dir. Dolayısıyla Cemiyet, bu tarihten önce kurulmuş olmalıdır⁴. Bilge Criss'e göre bu cemiyetin esas kurucuları eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, onun kardeşi

² Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, II, Mütareke Dönemi (1918-1922), İstanbul, 1986, s.606-608.

³ T. Z. Tunaya, Siyasal Partiler, II, s.608.

⁴ T. Z. Tunaya, Siyasal Partiler, II, s.520-521.

Büyükdere Belediye Başkanı Kemal Bey ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin önde gelen bazı üyeleridir. Ayrıca bu grupta iki de Ermeni vardı. Bunlar, İngiliz Yüksek Komiserliği'nde tercüman olarak çalışan Boyacıyan ile Pera Yönetim Konseyi üyesi Leon Papazyan Efendilerdi⁵. Hükümet tarafından izin verilmemesine rağmen, Anadolu'lular Cemiyeti bir nizamname hazırlamıştı. on bir madde ve bir ek maddeden oluşan Nizamname'nin 1. Maddesi cemiyetin adının "*Anadolulular Cemiyeti*" olduğunu belirtmektedir. "*Maksad-ı Teşekkül*" başlığını taşıyan ve Hükümet'in resmi izin vermemesine neden olan 2. ve 3. Maddeler şöyleydi: "*Madde 2- Devlet ve milletin marûz kaldığı felaket ve mehâlik-i malûmenin izâlesine ve memlekette hukuk-ı esasiyeye riayeti temine, şeref-i Hilâfet ve nüfûz-ı Saltanat'ın teyid ve idâmesine, Anadolu'nun ihyasına ve badema Anadolu'da sakin ahalinin refah ve saadet ve terakkiyatına hâdim bilcümle esbâbın istikmâl ve istihsâline yani, ferdin, cemaatın, amelenin, zürra'ın, maarif ve sanayi'in, sıhhat-ı umûmiyenin terakkî ve takviyesi ile memleketi asra layık tekâmülâta isâle matuftur. Madde 3- Sulh ve müsâlemete hâdim ve her türlü sergüzeştçilikten müçtenib olduğumuzu müsbet bir siyaset takib ederek düvel-i mütemeddine'nin müzâheretini temin ile akd-i sulhü tesri'e ve Cemiyet-i Akvâm'a iştiraka ve kavâid-i medeniyyeyi mahal ve her türlü siyaset takibinden içtinaba sa'y etmektir*"⁶. Arşivde Nizamname'nin bulunduğu aynı dosyada bu cemiyet üyelerinin listesi verilmiştir. Otuz yedi kişilik birinci listede adı geçen ilk dokuz kişi İstanbul Grubu, geriye kalan yirmi sekiz kişi ise Merzifon Grubu olarak tasnif edilmiştir⁷. Otuz bir kişilik ikinci liste ise "*Muavin Gruplar*" başlığı altında verilmiş olup, bunlar çoğunluğu Merzifon Amerikan Koleji Muallimleri ve başka Rum ve Ermeni gayr-i Müslimlerden meydana geliyordu⁸.

⁵ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul (1918-1922)*, İstanbul, 2007⁶, s.194.

⁶ Askeri Tarih Stratejik Etüd Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE), *İstiklal Harbi Kataloğu (İSH)*, Kutu No:1178, Gömlek No:40, Belge No:40-1

⁷ ATASE, İSH, K. No:1178, G. No:40, B. No:40-2.

⁸ ATASE, İSH, K. No:1178, G. No:40, B. No:40-3. Merzifon Amerikan Koleji, ABD'nin Anadolu'da kurduğu Misyoner Okulları'ndan birisiydi. Mütareke döneminde de faaliyet gösteren Kolej, özellikle bu dönemde Ermeni ve Rum yetim çocukların barındırıldığı ve eğitime öğretim aldıkları bir kurumdu. TBMM Hükümeti kurulduğu

Öncelikli amacı, Ankara Hükümeti'ne yakın olduğunu düşündüğü Tevfik Paşa Hükümeti'ni düşürerek yerine yeniden İngiliz yanlısı Damat Ferit'in Hükümet kurmasını sağlamak olan Cemiyet⁹; Bursa'da, Ankara Hükümeti'ne rakip ayrı bir "*Batı Anadolu Hükümeti*" kurulmasını istiyordu¹⁰. Anadolu'lular Cemiyeti, amaçlarını gerçekleştirmek için 1921'in Aralık ayı başından itibaren Yunanistan'ın İstanbul'daki Yüksek Komiseri M. Votsis ile temasa geçti. 9-10 Aralık 1921'de toplanan Cemiyetin Yönetim Kurulu, almış olduğu yedi maddelik kararı M. Votsis'e sundu. Özetle; Yunanistan'ın işgali altındaki Batı Anadolu'da Padişah adına geçici bir yönetimin kurulması, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki milli hareketi bastırmak için, büyük devletler ve Yunanistan'ın yardımı ile bir ordu kurulması, milletvekili seçimleri yapılarak Anadolu Cemiyeti'nin etkin olacağı bir meclisin açılması ve Anadolu Cemiyeti'nin Bursa'ya taşınabilmesi için Yunanistan'ın Cemiyet'e 100.000 Lira yardımda bulunması talep ediliyordu¹¹. Görüldüğü üzere buraya kadar Batı Anadolu üzerinde dört farklı istek çatışmaktaydı. Sadece İzmir bölgesi için özerklik düşünen İngiltere, işgali altında tuttuğu bütün Batı Anadolu toprakları için ayrı bir sivil veya askerî yönetim isteyen

günden itibaren Kolej'in faaliyetlerini yakından takip etmiş ve bölgedeki ayrılıkçı faaliyetlere verdiği destek nedeniyle 15 Mart 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti Kararı ile kapatılmıştır. Kolej kapatılmasına rağmen, Kolej'e bağlı olarak faaliyet gösteren Kızlar Okulu ile Yetimhane muhafaza edilmiş ve Mili Mücadele'nin başarıyla sonuçlandırılması üzerine burada bulunan yetim çocuklar tahliye edilerek Yunanistan'a götürülmüşlerdi. (İbrahim Ethem Atnur, Türkiye'de Ermeni Kadınları ve Çocukları Meselesi (1915-1923), Ankara, 2005, s.243).

⁹ B. Criss, İşgal Altında İstanbul, s.194; Prof. Dr. Yücel Özkaya; "Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler" başlıklı çalışmasında Anadolu'lular Cemiyeti'nin, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden İstanbul'a gelmiş olan bir takım önde gelen kişiler tarafından kurulduğunu ve Millî Mücadele taraftarı bir oluşum olduğunu ifade etmektedir. Kaynak olarak da yukarıda bahsedilen Cemiyet'in nizamnamesini ve Tarık Zafer Tunaya'nın eserinde geçen İstanbul Hükümeti tarafından cemiyetin ruhsat almak için başvurusuna verilen ret cevabını içeren Meclis-i Vükela Kararını göstermektedir. Muhtemelen sehven yapılan bir hata neticesinde Anadolu'lular Cemiyeti Millî Mücadele'ye yararlı cemiyetler başlığı altında değerlendirilmiştir. Bkz: Yücel Özkaya, "Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, IV/10, (Kasım 1987), s.139-186.

¹⁰ Bilal N. Şimşir, İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e "1921-1922", 2. Baskı, Ankara, 1989, s.294.

¹¹ Anadolu Cemiyeti'nin 7 maddelik kararının tam metni için bkz: Salâhi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Ankara, 1995, s.229-230.

Yunanistan, zayıf bağlarla da olsa Padişah'a bağlı bir Batı Anadolu Devleti isteyen Ankara Hükümeti aleyhtarı Anadolu Cemiyeti¹² ve Çerkezlerin yaşadığı bölgeler için Yunanistan'ın himayesinde muhtar bir idare hayali kuran Şark-ı Karîb Çerkezleri Temin-i Hukuk Cemiyeti dikkat çekmekteydi.

Ayrıca, Batı Anadolu hakkında bu planlara ek olarak bir de yerli Rumların bu bölgede kurmayı tasarladıkları "*İyonya (Ionia) Devleti*" fikri ortaya çıkmakta gecikmedi. Bu fikir; Sakarya Savaşı'ndan sonra Yunanistan'ın savaşı kazanacağına dair umutları zayıflayınca, işgal döneminde bölgede giriştikleri eylemlerin, Türkler tarafından intikamının alınacağından çekinen Anadolu Rumları tarafından ortaya atılmıştı. 22 Mart 1922'de Paris'te toplanmış olan Barış Konferansı'ndan Türkiye ve Yunanistan'a ateşkes teklif edilmesi kararı çıkınca, Yunanistan Hükümeti, İyonya Hükümeti kurulması fikrini benimsemişti¹³. "*Küçük Asya Hareketi*" adı verilen bu planı gerçekleştirmek için de Anadolu Rumları; "*Müdafaa-i Milliye Komitesi*" adlı bir teşkilat kurmuşlardı¹⁴. Rumlara göre kurulacak olan İyonya Hükümeti, "*Hıristiyanların, Çerkezlerin ve diğer Anti-Kemalistlerin emniyet ve selamette kalabilecekleri bir küçük Asya Devleti*"¹⁵ olacaktı. Bu öneri gerçekleştiği takdirde, yukarıda bahsedilen ve Batı Anadolu'da emelleri çatışan tarafların istekleri bir nebze de olsa yerine getirilmiş oluyordu.

Uzun tartışmalar ve yapılan planlamalardan sonra Yunanistan Hükümeti, 1922 Temmuz ayının ortalarında Batı Anadolu'da bağımsız bir devletin temeli olacak bölgesel yönetimin kurulmasına karar verdi ve bu kararın uygulanması için İzmir'deki Yunan Olağanüstü Komiseri Steryadis'i görevlendirdi. Steryadis, Yunan Hükümeti'nin 12 Temmuz'da almış olduğu bölgesel yönetimle ilgili kararı, 30 Temmuz 1922'de kamuoyuna duyurmuştu¹⁶. Ancak ilginçtir ki İyonya

¹² B. Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.294.

¹³ Bilge Umar, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Ankara, 1974, s.347.

¹⁴ B. Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.296.

¹⁵ Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, (Çev: Cemal Köprülü), Ankara, 1991, s.94.

¹⁶ B. Umar, İzmir'de Yunanlılar, s.351-352.

Hükümeti ile ilgili bu karar, bölge halkı tarafından fazla benimsenmediği gibi konu ile ilgili hazırlanan mitinge yerli Rumlar bile rağbet göstermemişlerdi¹⁷.

Yunanistan'ın içerden bulduğu iş birlikçiler ile birlikte Türkiye'ye karşı yaptığı bütün bu planlar, 26 Ağustos 1922'de Türk orduları'nın başlattığı Büyük Taarruz'da aldıkları büyük yenilgi ile suya düşmüştü. Savaşın kesin bir Türk zaferi ile sonuçlanması üzerine İtilaf Devletleri'nin müdahalesi ve çağrısı ile TBMM Hükümeti ve Yunan Hükümeti Mudanya'da mütareke için masaya oturmuşlardı (3 Ekim 1922). 11 Ekim 1922 tarihine kadar devam eden müzakereler aynı gün Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması ile sonuçlanmıştı. Mütareke'ye göre, Yunanistan Anadolu'yu boşaltırken Boğazlar bölgesinde Barış Antlaşması imzalanıncaya kadar belirlenmiş bir bölge "*Hatt-ı Fasil*" olarak kabul ediliyordu¹⁸. Yunan yönetimi bir taraftan Lozan'da TBMM Hükümeti ile barış yapmak için görüşmelere başlamak zorunda kalırken diğer taraftan yaşadığı büyük yenilginin intikamını almak için çalışıyordu. Ancak içerisinde bulunduğu şartlar, Yunanistan'ın bir ordu toplayarak Türkiye'ye karşı yeniden savaş başlatmasına imkan tanımıyordu. Dolayısıyla Yunanistan'ın, emellerini gerçekleştirme için yeni bir taktik geliştirmesi gerekiyordu. Bu taktikte Türkiye'yi içten çökertme şeklinde olacaktı¹⁹.

Bahsedilen dönemde Yunanistan'da bir askerî ihtilal yaşanmıştı. Savaşı kaybeden Yunan Hükümeti, Anadolu'dan çekilen ordunun Sakız, Midilli ve Sisam Adaları'nda toplanarak burada terhis edilmesini ve Yunanistan'a geçmesini tasarlıyordu. Burada ordular daha genç ve dinamik subayların komutası altına

¹⁷ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, IV, İstanbul, 1991, s.137-138.

¹⁸ Mudanya Ateşkes Antlaşması hakkında geniş bilgi için bkz: İsmail Eyyupoğlu, Mudanya Mütarekesi, Ankara, 2002.

¹⁹ Kamil Erdeha, Yüzellilikler -Yahut- Milli Mücadelenin Muhasebesi, İstanbul, 1998, s.97; Aslında bu dönemde gerçekleştirdiği bir askerî darbe sonucu iktidarı ele geçirmiş olan Miralay Plastiras Hükümeti'nin Yunanistan'da yaşanan malî bunalım nedeniyle büyük sarsıntı yaşadığı biliniyordu. Ekonomik zorluklar nedeniyle orduda görev yapan subayların bile maaşını düzgün ödeyemeyen hükümet; kurtuluş çaresi olarak İstanbul'a saldırmayı düşünüyordu. Saldırı sonucunda şayet İstanbul ele geçirilebilirse iç politikada rahatlayacaklarını ve İtilaf Devletleri'nin de tepki göstermeyeceğini düşünüyorlardı. Lozan Antlaşması için görüşmelerin devam ettiği bir sırada Yunan Hükümeti'nin yatığı bu planlar Türk Genelkurmayı'nın gözünden kaçmamış ve konu ile ilgili günü gününe istihbarat bilgileri hükümete sunulmuştur. (Türk İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar, Ankara, 1994, s.501).

girmişti. Bu genç subaylar, Anadolu'da yaşadıkları felaketin sorumlusu olarak Kral Konstantin ve mevcut Yunan Hükümeti'ni görüyorlardı. Bu nedenle bir askeri darbe hazırladılar. Albay Plastiras önderliğindeki ihtilalciler 24 Eylül 1922'de ayaklandılar. Kısa süre içerisinde başarılı olan İhtilal Komitesi, 28 Eylül'de idareyi ele geçirdi. Kral Konstantin tahtını oğlu Yorgo'ya bırakarak yurt dışına kaçarken, devrik yönetimin başta Başbakanı Gounaris ve Başkumandanı Hadzi (Hacı) Anesti olmak üzere, önde gelen kişileri kurulan İhtilal Mahkemelerinde yargılanarak idama mahkum edildiler. Yeni yönetimin en büyük amacı tekrar İtilaf Devletleri'nin güvenini kazanarak en azından Doğu Trakya'yı elde tutmaktı²⁰.

Yunanistan'ın yeni planını gerçekleştirebilmesi için kendisine Türkiye'den destekçiler bulması gerekiyordu. Esasen bu desteğin alt yapısı Milli Mücadele yıllarından itibaren hazırlanmaya başlamıştı. Milli Mücadele devam ederken TBMM Hükümeti ile bir sebeple ters düşen kişiler için Yunanistan bir sığınak haline gelmişti. Bu sığınmacılardan belki de en önemlisi önceden Milli Mücadele'ye büyük yararlılıkları dokunan, ancak TBMM Hükümeti'nin düzenli orduya geçme düşüncesine karşı çıktığı için isyan eden Çerkez Ethem Bey ve adamlarıydı. Bunlardan sonra Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması üzerine kendisini emniyette göremeyen, savaş döneminde Milli Mücadele'nin aleyhinde bulunmuş, silahla ya da siyaseten mücadele etmiş muhalifler, artık ülkede kalamayacaklarını anladıkları için yurt dışına kaçmaya başlamışlardı. Bu yeni kaçaklar için de Yunanistan'ın hemen kucak açtığı görülmektedir²¹.

2) ANADOLU-OSMANLI İHTİLAL KOMİTESİ

Türkiye'ye karşı büyük bir intikam hissi besleyen İhtilal Hükümeti; başta Çerkez Ethem ve yakın adamları olmak üzere Türkiye'den kaçan muhalifleri ülkesine kabul ederek, onları kendi amaçları için Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmayı planlıyordu. Bu amaçla Çerkez Ethem ve adamlarına hidemat-ı

²⁰ İ. Eyyupoğlu, Mudanya Mütarekesi, s.133-134.

²¹ K. Erdeha, Yüzellilikler, s.98.

vataniye tertibinden maaş bağladığı gibi birçok Türk kaçağa da Yunan ordusunda mevki ve rütbe verilmişti²².

Bu şekilde Yunanistan'a sığınan muhalifler bir takım çeteler ve teşkilatlar kurarak üslendikleri Ege Adaları'ndan Anadolu sahillerine karşı taarruzda bulunuyorlardı. Devam eden çetecilik faaliyetleri nedeniyle yapılan tahkikat sonucunda, bu çetelerin belli bir teşkilata bağlı olduğu anlaşılmıştır. Yunan ordularının Anadolu'yu terk etmesinden sonra, 1922'nin Sonbahar aylarından itibaren faaliyete geçen bu teşkilat; başta Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele'nin liderlerini halkın gözünde küçük düşürerek ülkede bir ihtilal hazırlamayı amaç edinen "*Anadolu-Osmanlı İhtilâl Komitesi*" idi. İhtilâl Komitesi'nin öncülüğünü de eski Teşkilat-ı Mahsusa üyelerinden ve Çerkez Ethem'le birlikte Yunanistan'a geçen Kuşçubaşı Eşref Bey yapıyordu²³.

TBMM Hükümeti, bu komitenin faaliyetlerinden ilk defa 1923 yılı başlarından itibaren komiteye ait bir takım beyannamelerin güvenlik güçleri tarafından ele geçirilmesi ile haberdar olmuştu. İstanbul'da bulunan ve Ankara Hükümeti'ne istihbarat hizmeti veren gizli gruplara mensup görevliler, Anzavuroğlu Kudret'in, Muhittin ve Baha isimli iki arkadaşıyla birlikte, özellikle "*talebe-i ulûm*" adı verilen medrese talebeleri arasında, Anadolu-Osmanlı İhtilâl

²² Tarık Mümtaz Göztepe, Osmanoğulları'nın Son Padişahı Vahideddin Gurbet Cehenneminde, İstanbul, 1991³, s.44-45.

²³ "Anadolu, Osmanlı İhtilal Komitesi", Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz Birinci Meşrutiyetten Zamanımız Kadar, II, (Basım Tarihi ve Yeri Yok), s.87; Tarık Zafer Tunaya, Anadolu-Osmanlı İhtilal Komitesi'nin 19 Eylül 1920'de İstanbul'da kurulan Milli Mücadele karşıtı Tarikat-ı Salâhiye Cemiyeti ile ilişkilendirmektedir. Tarık Zafer Tunaya iddiasını 1927 yılında Kuşçubaşı Eşref'in kardeşi Hacı Sami'nin öncülüğünde Midilli Adası'nda örgütlenerken Mustafa Kemal Paşa'ya suikast tertip eden bir grubun İstiklâl Mahkemeleri'ndeki yargılanma sürecinde ortaya çıkan ifadelerle dayandırmaktadır. (T.Z. Tunaya, Siyasal Partiler, II, s.579-580); Bilge Criss de eserinde Midilli Adası'nda teşkilatlanmış bu cemiyeti yukarıda bahsedilen Anadolu'lular Cemiyeti'nin Yunanistan tarafından desteklenen kolu olarak değerlendirmektedir. (Bilge Criss, İşgal Altında İstanbul, s.194-195); Ahmet Efe de eserinde bu ilişkileri kabul etmektedir. (A. Efe, Kuşçubaşı Eşref, s.183). Bütün bu iddiaları kesin olarak kanıtlayacak belgeler henüz gün yüzüne çıkmamıştır. Ancak burada özellikle önemli olan nokta Anadolu'lular Cemiyeti ile Anadolu-Osmanlı İhtilal Komitesi arasındaki devamlılıktan ziyade her iki oluşumun da Yunanistan ile bağlantılı olması ve bu devlet tarafından desteklenmesidir. Zaten aşağıda görüleceği üzere her iki cemiyette Ankara Hükümeti'ne karşı hem içeride hem de dışarıda mevcut bütün kesimlerden destek toplamaya çalışmışlardır.

Komitesi'ne ait beyannameleri dağıttıklarını tespit etmişti. Yapılan tahkikatta, bu beyannamelerin, Atina'da basılıp "*Hidiviye Kumpanyası*" gemileriyle gizlice İstanbul'a getirilerek, İngiliz istihbaratına bağlı Rum ve Ermeni memurlar vasıtasıyla şehre sokuldukları ortaya çıkmıştı²⁴.

Bugüne kadar yapılan konu ile ilgili çalışmalarda, komitenin, kuruluş tarihi, nizamnamesi, talimatnamesi, yöneticileri, üyeleri ve en önemlisi amacı hakkında kesin bilgiler elde edilememesine rağmen, komitenin mahiyeti, başta İstanbul olmak üzere Batı Anadolu'nun çeşitli noktalarında ele geçirilen ihtilal beyannameleriyle ve Türk İstihbaratı'nın yaptığı çalışmalarla kısmen de olsa aydınlatılabilmektedir. Komitenin adının geçtiği ilk beyanname, 14 Nisan 1923'te Anadolu-Osmanlı İhtilâl Komitesi'ne bağlı çetelerden Anzavuroğlu Kadri çetesiyle yapılan çatışmada ölü olarak ele geçirilen birisinin üzerinden çıkan beyanname²⁵. Bu beyanname, çatılmış iki tüfeğin ortasında patlamış bir bomba resminden oluşan komite amblemi ile "*Anadolu Osmanlı İhtilâl Komitesi Dahili Merkezi*" ibaresinin yanında, Fransızca İllustration Mecmuası'nın 10 Mart 1923 tarihli nüshasından alındığı belirtilen bir resim kullanılmıştı. Resimde Mustafa Kemal Paşa, eşi Latife Hanım, Rauf (Orbay) Bey, Recep (Peker) Bey ve Siirtli Mahmut (Soydan) Bey birlikte görüntüleniyordu. Resmin altında "*Ey Müslüman Kardeş! Ey Bedbaht Millet!*" diye başlayan beyanname şöyle devam ediyordu;

"Sen, kanınla, canınla, malınla çalışarak verdiğin kurbanlara mukabil Elhamdülillah Anadolu'nu kurtardın. Fakat Padişahımızın makamını bin hile ve desise ile gasp eden ve Hilâfet-i Uzmâ'ya kâfircesine tekmeler atan (...) Mustafa Kemal'i gör, hele şu resimdeki biçare karısını dikkat nazarı ile gör! Hicabından yerlere, İslamiyet ve millet namına yerlere geç ve geçtikçe geç! Senin ismet ocağına, namus yuvana, sokulan cinayetleri denaetleri gör!"

²⁴ "Anadolu, Osmanlı İhtilal Komitesi", s.87.

²⁵ Ergün Aybars, İstiklâl Mahkemeleri 1920-1927, I-II, İzmir, 1988, s.391.

Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa ve eşi Latife Hanım'a yönelik bir sürü küfürle dolu olan beyannamenin sonunda komiteciler, Anadolu halkını kendilerine katılmaya davet ediyorlardı²⁶.

Yine 24 Nisan 1923 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti'nden İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne gönderilen bir yazıda Çanakkale civarında ölü olarak ele geçirilen bir çete mensubunun üzerinden ikinci bir beyannamenin çıktığı belirtilerek, bu beyannamenin özeti veriliyordu. Millete karşı birçok hitap ve nasihatlerden sonra Anadolu-Osmanlı İhtilâl Komitesi'nin işe başladığı belirtilen beyannamede milletin üç noktaya dikkati çekilmişti. Bu üç nokta şöyle özetlenmişti:

"a- Ahaliden her kim Ankara Hükümeti'ne vergi verir veya askerliği kabul eder veyahut kim cebren ahaliden Ankara namına aynen (?) tahsil eder veya asker toplarsa İhtilal Kumandanları tarafından mesul edilecektir.

b- İhtilal Komitesi aleyhinde her kim olursa olsun hareket ve tertibatta bulunduğu sabit olanlar hemen idam olunacaklardır.

c- Anadolu Osmanlı Komitesi mensubîni, ahalinin malına, hayat ve hürriyetine müdahale ve tecaviüz eden komite mensubîni komitece marûf usûle tevfikân (Okunamıyor) edilecektir.

Bu hüküm halka mazarrat veren diğer kimselere de şâmilidir.

Râbien komiteye hizmet ve muavenetlerinden nâşi temiz yürekli ve (Okunamıyor) namıyla din ve millet namına çalışmak bizden, muvaffakiyet Allah'tandır"²⁷.

Bahsedilen iki beyannamenin dışında komite, farklı kesimlere hitap eden üç beyanname daha dağıtmıştı. Bunlardan birincisi "*Takib-i Eşkîya Müfrezelerine*" başlığını taşıyordu. "*Aziz Kardeşler*" diye başlayan metin kısmı, "*Biz cani ve katil değiliz. Onun bunun canına malına taarruzdan zevk alan serseriler değiliz. Memleketi Alman parasına mukabil feda eden, mukadderatımızı oyuncak yapan, Talat Paşa Kabinesi'nin ihanetlerinde ısrar eden, Padişah ve milleti ihtilalle tehdide kalkışanlar üzerine mukabil ihtilalle kanunsuzluk ve keyfi muameleye 5 Teşrîn-i Evvel'den itibaren ilan-ı isyana ve hukuk-ı milliyeyi istirdâd davasında*

²⁶ "Anadolu, Osmanlı İhtilal Komitesi", s.87.

²⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30. 10./105.688.7.

bulunan kardeşleriniz” şeklinde devam ediyordu. Daha sonra yine halkı kendilerine katılmaya davet eden komiteciler; *“sahib-i vicdan asker, jandarma ve ahalimiz bizimle beraberdir”*²⁸ iddiasında bulunuyorlardı. Bu beyannameden anlaşıldığına göre Anadolu-Osmanlı İhtilâl Komitesi 5 Ekim 1922 tarihinden itibaren faaliyete geçmiştir. Dolayısıyla Komite'nin kuruluşu Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin devam ettiği sürece tekabül etmektedir. Diğer iki beyannameden biri *“Zabitan ve Asker Kardeşlerimize”*²⁹ başlığını taşıırken, öteki, *“Memurin-i Mülkiye ile Ahali-yi Muhtereme”*³⁰ye sesleniyordu. Bu iki beyannamede de yukarıda bahsedilen iddialar ileri sürülerek bütün ahalinin İhtilâl Komitesi etrafında toplanması isteniyordu.

Kuşçubaşı Eşref; bu beyannamelerin yanı sıra 24 Nisan 1923 tarihinde eski İttihatçılardan Kara Kemal'e Anadolu İhtilal Komitesi mühürlü iki beyanname ile bir mektup göndermişti. Kuşçubaşı, Kara Kemal'e gönderdiği mektubunda; *“Ben ne İttihatçıyım ve ne de İtilafçıyım. Anadolu'da türeyenleri devirmek isteyenlerdenim. Zaman gelmiştir. Şimdiye kadar bu uğurda çalışmadım. Fakat artık çalışmaya başladım. Kaybedilecek vaktimiz yoktur. Bize katılmak istiyorsan hemen bildir. Anadolu'ya komitelerimiz dağılmış ve faaliyete girmiştir”* iddiasında bulunuyordu. Kara Kemal ise bahsedilen mektup eline geçer geçmez bu oyuna gelmemiş ve mektubu polise teslim etmişti³¹.

Yukarıda bahsedilen beyannameler ele geçirildikten sonra yapılan uzun süreli tahkikat sonunda, bunları hazırlayan Anadolu-Osmanlı İhtilâl Komitesi'nin İngilizlerin yardımı ve Yunanlıların desteği ile Kuşçubaşı Eşref tarafından Atina'da kurulduğu ortaya çıkmıştı. Konu hakkında Türk İstihbaratı'nın Hükümet'e sunduğu rapora göre Komite'nin Umûmî Merkezi ve faal kısmı 17 Nisan 1923'te Atina'dan Midilli'ye nakledilmiştir. Umûmî Merkezin halen geçici olduğu ve Eşref, Mustafa, Kâzım ile Cemal isimindeki komitecilerin Vahdettin taraftarları, İzmir Rum

²⁸ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE), Kutu No:328, Belge No:2, Gömlek No:2.

²⁹ TİTE, K. No:328, B. No:3, Gömlek No:3.

³⁰ TİTE, K. No:328, B. No:3, Gömlek No:3.

³¹ Hüsnü Himmetoğlu, Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, II, İstanbul, 1975, s.342-343.

Müdafaa Heyeti ve Ermeni Taşnak Fırkası temsilcileri ile müzakere halinde oldukları ve anlaşmaya varıldığı takdirde Umûmî Merkez Heyeti'nin oluşturulacağı belirtilmişti. Komite'nin Faal Heyeti'nin reisi olan Eşref; bir taraftan sabık Padişah Vahdettin, bir taraftan da İngilizlerden yardım temin etmeye çalışmaktadır. Altı kişilik Faal Heyet'ten Ragıp ile İsmail Hakkı Beyler Atina'da bulunuyorlar. Bu arada Eşref; İstanbul'da millî idarenin kurulması üzerine buradan kaçan muhaliflerin, Pire'de toplanmaları için İngilizler nezdinde girişimlerde bulunuyordu. Hatta Mısır'da bulunan on sekiz Türk mültecisinin bu girişimler sonucunda Nisan ayı sonlarında Pire Limanı'na getirildiği iddia edilmektedir³².

Komite'nin Anadolu kıyılarına yönelik çete faaliyetlerinin devam ettiği dönemde İngiliz İstihbaratı'nın da konuya ilgi duyduğu anlaşılmaktadır. İngiltere'nin Midilli'de bulunan Konsolos Yardımcısı F. Hadkinson'un 12 Nisan'da Atina'daki Orta Elçi C. H. Bentinck'e gönderdiği rapora göre; Yunanlılar, Ege Adaları'nda, çoğunluğu Çerkez olan bin dört yüz kişiyi eğitmektedirler. Amaçları Anadolu halkını Mustafa Kemal Paşa'ya karşı kışkırtmak ve ayaklandırmaktır. Kuşçubaşı Eşref'in başında bulunduğu bu kuvvetten yedi yüz seksen'i Albay Emin Bey Koç'un, iki yüz yirmi'si Hamit Bey Tsatsan'ın, yüz seksen'i Anzavur'un oğlu ve Çerkez Ethem'in yaveri olan Kadri'nin, yüz yetmiş'i Davut Bey'in ve elli'si de Ermeni Çakıncı (Tsakindji)'nin kumandası altına verilmişti. Bu çetecilere günlük 3 Drahmi ve yiyecek verilirken, önderleri Yunan subayları kadar maaş alıyorlardı. Yine aynı rapora göre Anadolu'ya karşı muhtemel taarruzun da planı yapılmıştı. Plana göre, TBMM Hükümeti'ne karşı kullanılacak güçler dört gruba ayrılacaktı. Bunlar; 1. Adana'dan, 2. Uşak-Kayseri'den, 3. Balıkesir-Bursa'dan, 4. Ayvalık-Gönen'den ilerlemeye başlayacaktı. Bu planın ilk adımı olarak da birkaç gün içinde Yunan destroyerleri Aspis, Anzavuroğlu Kadri kumandasında altı yüz kişilik bir kuvveti Anadolu kıyılarına götürecekti³³.

³² "Anadolu, Osmanlı İhtilâl Komitesi", s.87-88; Pire Limanı; Ankara Hükümeti'nin İstanbul'da idareyi ele alması ile birlikte buradan kaçan muhaliflerin sığındıkları noktalardan biri haline gelmişti. Çoğunlukla İngiliz bandıralı gemilerle İstanbul'u terk eden muhaliflerden birçoğu Pire Limanı'nda karaya çıkarak Yunanistan'ın hizmetine girmişti. (T. M. Göztepe, Vahideddin Gurbet Cehenneminde, s.43-44). Bu mültecilerin Pire Limanı'na çıkmaları konusunda Kuşçubaşı'nın etkili olup olmadığı meçhuldür.

³³ S. R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde, s.325-326.

Anadolu sahillerine yakın adalarda bir takım çetelerin örgütlenerek Anadolu'ya geçip, burada karışıklıklar çıkarmaya çalışması, aslında Yunanlıların işgal ettikleri Türk topraklarından çekilmesinden hemen sonra başlamıştı. 17 Eylül 1922'den 19 Temmuz 1923'e kadar Enez'den Muğla'nın doğusuna kadar uzanan Batı Anadolu kıyılarına 150'ye yakın sızma girişiminde bulunulmuştu. Bu girişimlere ilişkin Türk istihbaratı tarafından yapılan çalışmalar Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Fevzi Paşa tarafından günü gününe başta İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti olmak üzere, ilgili makamlara duyuruluyordu³⁴.

Dolayısıyla henüz Anadolu-Osmanlı İhtilâl Komitesi kurulmadan evvel başlamış olan çetecilik faaliyetleri, komitenin kurulmasından ve lideri Kuşçubaşı Eşref'in Atina'dan Midilli'ye geçmesinden sonra daha da sıklaşmış ve sistematik bir hale gelmeye başlamıştı. 15 Nisan 1923'te Anadolu kıyılarında faaliyet gösteren bir çete ile Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti'ne bağlı takip müfrezeleri arasında çıkan çatışmada sağ ele geçirilen Bandırmalı Laz Salih'in bildirdiğine göre karaya çıkan eşkiyalar, çete liderlerinden Kel Aziz'in kumandasında olup otuz sekiz kişiden ibaretti. Ayrıca Anzavuroğlu Kadri de kendisine bağlı kırk yedi kişi ile Narlı civarında karaya çıkmaya teşebbüs etmişse de Türk müfrezelerinin karşı taarruzları nedeniyle bunu başaramamıştı. Kuşçubaşı Eşref ise Midilli'de teşkilatlanmayla meşgul olmaktadır³⁵.

Kel Aziz, Anzavuroğlu Kadri, Manyaslı Çerkez Şevket gibi reislere bağlı çeteler, bu tür faaliyetlerine devam ediyorlardı. 6 Mayıs 1923'te yine Afyonlu Çerkez İbrahim'e bağlı 28 kişilik çete ile çıkan çatışmada bir ölü bir yaralı olmak üzere iki kişi etkisiz hale getirilmişti. Devam eden takibat üzerine tutuklanan bir çete mensubunun üzerinden "*Osmanlı İhtilâl Komitesi Dahilî Merkezi*" yazılı bir beyanname çıkmıştı³⁶.

Anadolu-Osmanlı İhtilâl Komitesi'nin organize ettiği çete faaliyetlerinin artarak devam etmesi üzerine TBMM Hükümeti, bu faaliyetleri engellemek için

³⁴ Ahmet Efe, Efsane'den Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref, İstanbul, 2007, s.190-191.

³⁵ Türk İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar, s.433.

³⁶ Türk İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar, s.465.

alınması gereken önlemleri görüşmek üzere 7 Mayıs 1923'te toplanarak bir Kararname hazırladı³⁷. Öncelikle Anadolu- Osmanlı İhtilâl Komitesi'nin kimler tarafından ve ne amaçla kurulduğunu açıklayan, daha sonrada alınacak önlemleri sıralayan Kararname şöyleydi:

“Kararname

Çerkez Ethem ve kardeşleriyle Eşref ve emsali şerîrlerin Yunan Hükümeti'nin müzâheretine istinâden Anadolu'da umûmi bir ihtilâl vücûda getirmek gayretiyle Anadolu'ya çeteler çıkardıklarına ve İzmir'de katliam yapmak üzere Çeşme şeb-i ceziresine külliyetli miktarda çeteler çıkarmak için istihzârâtta bulduklarının müstahber olduğuna ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti'nin heyetimizce de kıraat olunan telgrafına göre şimendifer hatlarını ve köprü ve tünelleri tahrip teşebbüsünde bulunacaklarına dair Dahiliye Vekili'nin verdikleri malumata ve Narlı iskelesine çıkan çete efradından derdest edilenler nezdinde zuhûr edip bir sûreti kıraat edilen İhtilâl Beyannamelerine Heyet-i Vekîle muttali' olmuştur.

Düşmanların müzâheretine istinâden memleket dâhilinde umûmi ihtilâl çıkarmak teşebbüsünde bulunacak olan bu şerirlerin bir taraftan bilâmerhamet kuvva-yı askeriye ve inzibatiye vasıtasıyla takip ve tenkilleri tabii' olmakla beraber diğer taraftan Biga ve Karesi Livası dâhilinde bulunan Çerkez köylerine istinâd ettirilmek istenilen bu ihtilâl teşebbüsünü derhal bastırmak için tedâbir-i âtiyenin ittihazı mûsib görülmüştür.

1- Midilli Adasından vesair yerlerden dahile girmeğe muvaffak olacak çetelere mensup efraddan köylerde iktiza(?) edecek her neferi ihbar edenlere nefer başına iki yüz lira mükâfat-ı takdir verilecektir.

2- Bu şerîrleri nezdlerinde sakladıkları tebeyyün eden her köy ahalisi derhal mahall-i ahara sevkedilecektir.

3- Herhangi müsellaah bir çeteyi sakladığı tebeyyün eden köyler müsademe neticesinde topla ihrâk olunmak tehlikesine maruz olacaktır.

4- Çıkış ve çıkacak olan çetelerin şekavetlerini temdîd için istinâd etmeleri en ziyade muhtemel olan köyler mahallî memurlarıyla bilmuhabere tebeyyün

³⁷ BCA, 30.10/107.699.4.

ettirilecek ve bunlar Sıhhiye ve Muâvenet-i İçtimâiye Vekâleti'nin tensîb ve tasvîb edeceği şekilde Anadolu içine dağıtılacaktır.

5- Mevadd-ı atikadan ilk üç madde şimdiden icab eden mahallerde ilan olunacak ve askeriye müfrezelerince âna göre hareket edilmek üzere Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti'ne dahi tebliğ edilecektir.

07. 05. 1339(7 Mayıs

1923) ³⁸

Hükümet'in de Anadolu-Osmanlı İhtilâl Komitesi'ne bağlı çetelerin faaliyetlerine karşı bahsedilen önlemleri almasıyla birlikte Batı Anadolu kıyılarına taarruzda bulunan çeteler, güvenlik güçleri tarafından engellenmeye çalışılmış ve çıkan çatışmalarda birçok çete mensubu öldürülmüştü. Öldürülenlerin yanı sıra tutuklanan çete mensupları da mahkemeye sevk edilerek birçoğu idama mahkûm edilmiş ve cezaları infaz edilmiştir³⁹.

8 Haziran 1923 tarihli Tanîn Gazetesi'nde "*Hainler Cezalarını Gördüler*" başlığı ile verilen haberde, hem Anadolu-Osmanlı İhtilâl Komitesi'nin o güne kadar ki faaliyetleri hem de gerek çatışmalarda öldürülen, gerekse yapılan yargılama neticesinde idam edilen çete liderleri ve mensuplarının isimleri kaydedilmişti. Gazetenin haberi şöyleydi:

"*Mukaddema Yunanlılar ile teşrîk-i mesai ederek memleketimizde birçok fenalıklarda bulunan ve hezimet üzerine Yunanlılarla birlikte kaçan Ethem ve kardeşleriyle Çerkez Eşref ve hempaları düşmanların âmâl ve mekâsıd-ı lâinânelerini terviç için Yunanistan'da Anadolu İhtilâl Komitesi namıyla bir cemiyet teşkil ederek Yunanlılar'ın himaye ve sahâbetleriyle memleketimize müsellağ çeteler göndermeye başladılar. Bu çetelerden şimdiye kadar Anadolu sahillerine çıkan Manyaslı Şevket, Kel Aziz, Anzavuroğlu Kadri ve Karakaş İsmail'in idaresindeki çeteler takip müfrezelerimiz tarafından kâmilan imha*

³⁸ BCA, 30.18.1.1/7.18.16.

³⁹ E. Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, I-II, s.392.

edilmişlerdir. Manyaslı Şevket Manyas civarında⁴⁰, Kel Aziz⁴¹ Gönen taraflarında meyten istismâl olunmuşlardır Hayyen derdest edilip bilmuhakeme idam edilenlerin isimleri şunlardır: Biga'da Akbaş mahallesinden Aznavur oğlu Kadri, Savaşanlar Kasabası'ndan İbrahim oğlu Süleyman, Eskişehirli Abaza Faik, Biga'nın İdris karyesinden İsmail oğlu Mecit, Dersaadetli Ali Galip oğlu İsmail Sadık, Kırcaali Kazasından Süleyman oğlu Nuri, Yozgatlı Mehmet oğlu Ahmet, Sökeli Dimitri oğlu Andriko, Kuşadalı Yorgioğlu Aleksi, Kütahya'nın Altıntaş Keçili karyesinden Murat oğlu Musa, Düzce'nin Çiyubed (?) karyesinden Bararon oğlu Davut, Düzce'nin Çiyubed (?) karyesinden Kazıkoğlu Hacı Mustafa, Düzce'nin Çiyubed (?) karyesinden İshakoğlu Mahmut, Biga'nın Medres karyesinden Hacı Caferoğlu Şevket, Bilecik'in Nobra karyesinden Mustafa oğlu Ali, Biga'nın İdris karyesinden Yusuf oğlu Hasan, Kirmasti'nin Soldere karyesinden Çerkez Mehmedoğlu Mehmed Ali, Afyon Yenice'den Büryanoğlu Yakup, Manyas'ın Kızılkilise'den İbrahim oğlu Mehmed, İnegöl'ün Tokluca karyesinden ve Zarinoğullarından İbrahim oğlu Âdil Kamil, Biga'nın Maksudiye Caği (Cali (?)) karyesinden Hakkioğlu Yahya, Biga'nın Maksudiye Caği (Cali (?)) karyesinden Yakuboğlu Aziz, Bolvadin'in Çukurca karyesinden Mehmedoğlu Karakaş İsmail, Biga'nın Hacıköy karyesinden Falsooğlu İsmail, Biga'nın Tavaş karyesinden Hacı İbrahim oğlu Sarı İsmail, Biga'nın İdris karyesinden Hacı İsmail oğlu Kör Şevket, Biga'nın İdris karyesinden Osmanoğlu Cemal, Biga'nın Tokat karyesinden Karabeyoğlu Mehmet, Ayvalığın Bey mahallesinden Yani Palas veled Niko, Ayvalıklı Mene veled Aleko Paliteko. Bu suretle hariçten bir takım mekâsıd-ı mel'unâne ile memleketimize ayak basan dört çete efradı layık oldukları cezayı görmüşlerdir"⁴².

Anadolu-Osmanlı İhtilâl Komitesi'nin Ege Adaları'nda faaliyette olduğu bu dönemler bilindiği gibi TBMM Hükümeti ile İtilaf Devletleri ve Yunanistan arasında barışı sağlamak için toplanmış olan Lozan Konferansı'nın devam ettiği döneme rastlıyordu. Lozan Barış görüşmeleri, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan

⁴⁰ Çete reislerinden Manyaslı Şevket, 4/5 Haziran 1923'te çıkan bir çatışmada öldürülmüştür. (Türk İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar, s.527).

⁴¹ Çete reislerinden Kel Aziz 3/4 Haziran 1923'te Jandarma müfrezeleri ile giriştiği çatışmada öldürülmüştür. (Türk İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar, s.525).

⁴² "Hainler Cezalarını Gördüler", Tanin, 8 Haziran 1339/8 Haziran 1923.

Barış Antlaşması ile sonuçlanmıştı. Bu antlaşmaya ekli belgelerden biri de “*Aff-ı Umûmiye Müteâllik Protokol*” başlığını taşıyordu. Bu protokole göre TBMM Hükümeti ve Yunanistan 1 Ağustos 1914-20 Kasım 1922 tarihleri arasında ülke içerisinde askerî veya siyasal nitelikte suç işlemiş bulunan kişiler hakkında herhangi bir işlem yapmayacaklardı. Yani bu kişiler affedileceklerdi. Ancak TBMM Hükümeti bu protokole eklettiği bir maddeye göre kimlerden oluşacağını daha sonra belirlemek üzere yüz elli kişinin af kapsamı dışında tutulmasını kabul ettirdi. Böylece TBMM Hükümeti Millî Mücadele döneminde, TBMM Hükümeti’ne karşı silahlı veya siyaseten mücadele eden kişilerden en tehlikeli gördüğü yüz elli kişiyi belirleyerek yurt dışında bulunanları yurda sokmama, Türkiye’de bulunanları da sınır dışı etme hakkını elinde tutmuş oluyordu⁴³. TBMM Hükümeti’nin yüz elli kişilik askerî ve siyasal suçlular hakkında kazanmış olduğu bu imtiyaz üzerine ülkede büyük bir tartışma başlamıştı. Tartışmanın konusu da bu listeye kimin dahil edilip kimin edilmeyeceği meselesiydi. Uzun süren tartışmalardan sonra liste 1 Haziran 1924 tarihinde tamamlanmış ve hükümet kararnamesi haline getirilmiştir. On başlık altında toplanan yüz elli kişilik listede Anadolu-Osmanlı İhtilâl Komitesi’nin kurucularından kabul edilen Çerkez Ethem ve kardeşleri ile Komite’nin görünürdeki asıl kurucusu Kuşçubaşı Eşref ve kardeşi Hacı Sami’nin de adı bulunmaktadır. Ayrıca yukarıda bahsedilen ve 1921 yılında toplanmış olan Şark-ı Karîb Çerkezleri Temin-i Hukuk Cemiyeti’nin Kongresi’ne delege olarak katılan 18 kişi de bu listeye dahil edilmişti⁴⁴.

SONUÇ

Anadolulular Cemiyeti hakkında yukarıda zikredilen noktalar dışında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Cemiyet’in Millî Mücadele’nin başarısı üzerine etkinliğini kaybettiği anlaşılmaktadır. Ancak Bilge Criss’in Anadolu-Osmanlı

⁴³ Sicill-i Kavânin (24 Nisan 1336/24 Nisan1920-31 Teşrin-i Evvel 1341/31 Ekim 1925), I, İstanbul, 1926, s.287-290; İsmail Soysal, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmalar (1920-1945), I, 2. Baskı, Ankara, 1989, s.187-190.

⁴⁴ K. Erdeha, Yüzellilikler, s.224-230.

İhtilal Komitesi'nin, Anadolu lular Cemiyeti'nin devamı olduğu yönündeki iddiası doğru ise faaliyetlerini bu isim altında yürüttüğü düşünülebilir ki yukarıda bahsedildiği üzere bu iddiayı kesin bir şekilde doğrulayacak herhangi bir belgeye ulaşılammıştır.

1923 yılı başından itibaren faaliyetleri yoğun bir şekilde ortaya çıkan ve TBMM Hükümeti tarafından ciddi bir şekilde takibata alınan Anadolu-Osmanlı İhtilâl Komitesi'ne, Türk ordusu tarafından vurulan bu darbelerden sonra artık adı geçmeyecektir. Ancak bu komiteye mensup kişilerin Türkiye'ye karşı faaliyetlerine tamamen son verdiklerini iddia etmek mümkün değildir. Komitenin adı geçmese de başta Çerkez Ethem olmak üzere bir sebeple Türkiye'yi terk etmiş olan muhalifler sıkı bir şekilde takip altında tutulmuşlardır. Örneğin 1926'da ki Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik İzmir Suikastı planının uygulayıcılarının Anadolu kıyılarına yakın Ege Adaları'ndan gelecek tetikçiler tarafından uygulanacağı bilgisi ister istemez akla bu komitecileri getirmektedir. Daha sonra 1927 tarihinde Kuşçubaşı Eşref'in kardeşi Hacı Sami'nin başını çektiği suikast planında da aynı kuşkular çok da yersiz görünmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA

A-Arşivler

Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE)
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

B- Süreli Yayınlar

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
Yakın Tarihimiz, II
Sicilli Kavânin
Tanîn Gazetesi

C- Araştırma Eserler

“Anadolu, Osmanlı İhtilal Komitesi”, Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar, II, (Basım Tarihi ve Yeri Yok), ss.87-88.

AYBARS, Ergün, İstiklâl Mahkemeleri 1920-1927, I-II, İzmir, 1988.

CRİSS, Bilge, İşgal Altında İstanbul 1918-1923, 6. Baskı, İstanbul, 2007, s.194

EFE, Ahmet, Efsane'den Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref, İstanbul, 2007.

ERDEHA, Kamil, Yüzellilikler -Yahut- Milli Mücadelenin Muhasebesi, İstanbul, 1998.

EYYUPOĞLU, İsmail, Mudanya Mütarekesi, Ankara, 2002.

GÖZTEPE, Tarık Mümtaz, Osmanoğulları'nın Son Padişahı Vahideddin Gurbet Cehenneminde, 3. Baskı, İstanbul, 1991.

HİMMETOĞLU, Hüsnü, Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, II, İstanbul, 1975.

JAESCHKE, Gotthard, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, (Çev: Cemal Köprülü), Ankara, 1991.

ÖZKAYA, Yücel, “Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, IV/10, Kasım 1987, ss.139-186.

SONYEL, Salâhi R., Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Ankara, 1995.

SOYSAL, İsmail, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945), I, 2. Baskı, Ankara, 1989.

ŞİMŞİR, Bilal N., İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e “1921-1922”, 2. Baskı, Ankara, 1989.

TANSEL, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, IV, İstanbul, 1991.

TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, II, Mütareke Dönemi (1918-1922), İstanbul, 1986.

Türk İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar, Ankara, 1994.

UMAR, Bilge, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Ankara, 1974.

YILMAZ, Fahamettin, Vilâyat-ı Müstahlâsa, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 1990.

TWO COOPERATIONIST ORGANIZATIONS AT THE END OF THE NATIONAL STRUGGLE: ANATOLIAN ASSOCIATION AND ANATOLIAN-OTTOMAN COMMITTEE**ABSTRACT**

Beside, the people struggling against the enemies in the period of occupation after the Mondrus Armistice, many people, being against and preventing the National Struggle, were seen. Parts of people, who try to prevent the National struggle, were mostly working with occupier forces. Two committees, especially appearing in İstanbul and being converse of the National Struggle, were Anatolian Association and Anatolian-Ottoman Revolution Committee. Anatolian Association was founded by old Interior Minister Mehmet Ali and it had worked with Greek people until the end of National Struggle. Most political and military criminals, cooperating with enemy during the war times, sheltered Greece because they were afraid of being punished. Kuşçubaşı Eşref, escaping with Çerkez Ethem to Greece, founded Anatolian-Ottoman Revolution Committee in 5 October 1922, he tried to incite tumult from Aegean Islands to Anatolian coasts. The Grand National Assembly of Turkey Government, not passing over the actions of Kuşçubaşı Eşref and his friends, took preventive measures with an enactment publishing on 7 May 1923. By the means of these enactment, actions of committee were terminated.

Key Words: Anatolian Association, Anatolian-Ottoman Revolution Committee, Çerkez Ethem, Kuşçubaşı Eşref, Anzavuroğlu Kadri.

MİLLÎ MÜCADELE'NİN SONLARINA DOĞRU İŞBİRLİKÇİ İKİ ÖRGÜT: ANADOLULULAR CEMİYETİ VE ANADOLU-OSMANLI İHTİLAL KOMİTESİ**ÖZET**

Mondros Mütarekesi'nden sonra başlayan işgal sürecinde büyük fedakârlıklara katlanarak düşmana karşı mücadele eden kesimlerin yanında, farklı sebeplerden dolayı bu mücadeleye karşı çıkan ve engellemeye çalışan insanlar da görülmüştü. Milli Mücadele'yi engellemeye çalışan kesimler çoğunlukla işgalci kuvvetlerle işbirliği içinde çalışıyorlardı. Özellikle İstanbul'da ortaya çıkan Millî Mücadele karşıtı oluşumlardan ikisi de Anadolu'lular Cemiyeti ile Anadolu-Osmanlı İhtilal Komitesi idi. 1921 yılında kurulan Anadolu'lular Cemiyeti, eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey önderliğinde kurulmuş ve Millî Mücadele'nin sonuna kadar Yunanlılarla birlikte çalışmıştı. Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlandırılmasından sonra savaş yıllarında düşmanla işbirliği yapmış siyasi ve askeri suçlulardan çoğu cezalandırılma korkusu ile Yunanistan'a sığınmışlardı. Daha önce Çerkez Ethem'le birlikte Yunanistan'a kaçan Kuşçubaşı Eşref 5 Ekim 1922'de Anadolu-Osmanlı İhtilal Komitesi'ni kurarak Ege Adaları'ndan Anadolu sahillerine bir takım çeteler sevk etmek

suretiyle karışıklıklar çıkarmaya çalışıyordu. Kuşçubaşı Eşref ve arkadaşlarının bu faaliyetlerine göz yummayan TBMM Hükümeti 7 Mayıs 1923'te yayınladığı bir Kararname ile sert tedbirler aldı. Alınan tedbirler sayesinde de bu komitenin faaliyetleri sonlandırıldı.

Anahtar Kelimeler: Anadolulular Cemiyeti, Anadolu-Osmanlı İhtilâl Komitesi, Çerkez Ethem, Kuşçubaşı Eşref, Anzavuroğlu Kadri.